

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

Кафедра організації заходів цивільного захисту

Алексєєв А.Г.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

з дисципліни

«ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОМИСЛОВОЇ БЕЗПЕКИ»

для підготовки здобувачів за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в
галузі знань 26 «Цивільна безпека»
спеціальність 263 «Цивільна безпека» (спеціалізація – охорона праці)

ЧЕРКАСИ 2023

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри організації заходів цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України (протокол від 29 серпня 2023 року № 1)

Алексеев А. Г. Екологічні аспекти промислової безпеки: [методичні вказівки до виконання контрольної роботи для студентів заочної форми навчання за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в галузі знань 26 “Цивільна безпека” спеціальності “Охорона праці”] / А. Г. Алексеев. – Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ, 2023. – 12 с.

У методичних вказівках викладені навчально-методичні матеріали, необхідні для самостійного виконання контрольної роботи з дисципліни «Екологічні аспекти промислової безпеки» студентами заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності Охорона праці

Самостійна робота слухача

Самостійна підготовка – це безперервний процес самостійної роботи працівників щодо поглиблення та поповнення знань, вмінь та навичок, необхідних для успішного виконання функціональних обов'язків за певними посадами.

Самостійна робота слухача є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи слухача над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача. Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватися у бібліотеці вищого навчального закладу, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також в домашніх умовах.

Яка роль і місце самостійної роботи у засвоєнні слухачем навчального матеріалу?

Самостійна робота є основним засобом засвоєння слухачем навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Чим визначається зміст самостійної роботи слухача над конкретною навчальною дисципліною?

Зміст самостійної роботи над конкретною навчальною дисципліною визначається робочою навчальною програмою дисципліни та методичними рекомендаціями викладача.

Якими навчально-методичними засобами забезпечується самостійна робота слухачів?

Самостійна робота слухачів забезпечується всіма навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, навчально-лабораторним обладнанням, електронно-обчислювальною технікою тощо.

Слухачам також рекомендується для самостійного опрацювання відповідна наукова література та періодичні видання.

Яка роль викладача в організації самостійної роботи слухача?

Викладач визначає обсяг і зміст самостійної роботи, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, аналізує результати самостійної навчальної роботи кожного слухача.

Чи можлива самостійна робота слухача за участю викладача або іншого фахівця вищого закладу освіти? Якщо можлива, то за яких обставин?

Така співпраця можлива, а іноді й необхідна, зокрема, при організації самостійної роботи слухачів з використанням унікального обладнання та устаткування, складних систем доступу до інформації (комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проектування) тощо.

Самостійною підготовкою повинні бути охоплені усі працівники, контроль за якою здійснюється безпосередніми начальниками (керівниками).

Самостійна підготовка включає в себе:

- вивчення документів законодавчого і нормативного характеру;
- постійне ознайомлення з новою спеціальною та іншою літературою відповідно до напрямку діяльності;
- практичну роботу із спеціальними технічними засобами, засобами зв'язку і транспорту;
- постійне підтримання та вдосконалення фізичної підготовленості.

Вибір питань для самостійного навчання може бути обумовлений зацікавленістю працівника, його прагненням до поглиблення своїх знань і навичок напрямку діяльності, а також виходячи з необхідності ліквідувати прогалини в знаннях, що можуть призвести до помилок у роботі.

Начальник (керівник) може дати працівнику індивідуальне завдання, вказавши, яку літературу необхідно вивчити і встановити строк, необхідний для цього, або запропонувати підготувати реферат по обумовленій темі, скласти проект документа, вивчити науково-технічні засоби тощо. У такому разі план самостійної підготовки розробляється співробітником і затверджується безпосереднім начальником (керівником).

I. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота є самостійним видом роботи слухача, передбаченим навчальним планом вивчення курсу «Екологічні аспекти промислової безпеки».

Контрольна робота повинна бути виконана розбірливим почерком (або надрукована), грамотно і акуратно оформлена. Схеми допускається виконувати олівцем з урахуванням умовних позначень.

Під час виконання роботи потрібно спочатку записати питання, а потім дати на нього відповідь. Відповіді повинні бути конкретні, написані чорнилами одного кольору, державною мовою, акуратно оформлені.

Перед виконанням контрольної роботи необхідно ознайомитись з методичними вказівками, питаннями, підібрати і опрацювати нормативні акти, передивитися записи, зроблені на лекціях, вивчити стан справ та виконання нормативних актів в підрозділах цивільного захисту.

На кожній сторінці слід залишати поля шириною 30 – 35 мм. для зауважень рецензента. В кінці роботи потрібно вказати перелік літератури, яка використовувалась під час написання роботи. Виконана робота направляється в Академію на перевірку в строк, який вказаний у графіку виконання контрольних робіт.

Оцінюється робота з урахуванням глибини викладення матеріалу, самостійності виконання та вміння використовувати теоретичні знання на практиці.

Рівень знань слухачами дисципліни за підсумками виконання контрольних робіт оцінюється з огляду на наступні критерії:

1. Повнота та правильність виконання завдання – основний критерій.
2. Здатність слухача:
 - диференціювати, інтегрувати та уніфікувати знання;
 - аналізувати зміст правових актів, які відносяться до діяльності служби цивільного захисту;
 - користуватися законами та нормативно-правовими актами України у сфері цивільного захисту.

Оцінка за виконання контрольної роботи виставляється за чотирьохбальною системою: “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”, а саме:

- **“відмінно”** – якщо слухач показав глибокі знання програмного матеріалу, грамотно і логічно його виклав, бачить проблеми та протиріччя, аналізує та розв’язує складні завдання, прийняв вірне рішення при вирішенні практичного завдання, застосовуючи при цьому діючі нормативно-правові акти;
- **“добре”** – якщо слухач твердо знає і виклав програмний матеріал, крім відтворення знань, ще і вміє розв’язувати типові завдання; без істотних помилок та вірно використав свої знання при письмовому вирішенні практичного завдання;
- **“задовільно”** – якщо слухач в основному виклав матеріал, не розкривши окремих деталей, допустивши окремі несуттєві помилки при відповіді на теоретичні та практичне питання; продемонстрував вміння відтворити знання;
- **“незадовільно”** – якщо слухач дав неправильну відповідь на поставлені питання або не по суті питання.

При цьому по даній системі оцінюється кожне питання окремо, а загальна оцінка по роботі виставляється як середньоарифметична оцінка по двом питанням варіанту.

Отримавши контрольну роботу з рецензією викладача, слухач факультету заочного та дистанційного навчання зобов’язаний уважно ознайомитися із

зауваженнями рецензента та внести в роботу відповідні зміни та доповнення, усунути вказані недоліки. На обкладинці допрацьованої роботи необхідно вказати „Повторно” і направити її на рецензію.

Контрольна робота, що виконана не за своїм варіантом, в якій розкриті не всі питання, або не в повному обсязі, не має списку використаної літератури - не зараховується.

Слухачі, які несвоєчасно направили контрольну роботу без поважних причин, на екзаменаційну сесію не викликаються.

Кожен варіант контрольної роботи складається з 3-ох теоретичних питань.

Обов'язковими вимогами до висвітлення теоретичних питань:

- висвітлення питання;
- посилання (при запозичені тексту);
- список літератури.

В тексті контрольної роботи обов'язкове посилання на використані літературні джерела, перелік яких наводиться у списку літератури. У список використаної літератури вносяться праці, з яких запозичуються цитати, думки, статистичні дані, на які робиться посилання. Бібліографічні посилання – це сукупність відомостей про літературне джерело, що використовується в тексті контрольної роботи. Джерела в списку літератури потрібно розташовувати згідно порядку посилань в тексті записки.

Відомості про джерела повинні включати: прізвище та ініціали автора, місце видання, видавництво та рік видання, кількість сторінок. Посилання в тексті на джерела потрібно розташовувати у квадратних дужках, порядковий номер згідно з списком літератури.

Контрольна робота оцінюється: "зарахована", "незарахована". У разі незарахування контрольної роботи вказуються причини цього. Контрольна робота може бути незарахована у випадках:

- виконано не той варіант контрольної роботи;
- теоретичне завдання виконане з порушенням вимог до нього, в т.ч. стосовно обсягу;
- не виконано або не вірно виконано одне із завдань;

Контрольна робота передається методисту відділу заочного та дистанційного навчання.

Завдання по контрольній роботі складається із 100 варіантів.

Наприклад, номер шифру залікової книжки 96056. Варіант 56. За таблицею визначаємо номери питань: питання № 23, № 72 та № 103.

Таблиця 1

Вибір завдання згідно шифру залікової книжки

		Остання цифра залікової книжки									
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Передостання цифра залікової книжки	0	29, 51, 79	2, 66, 79	34, 63, 97	30, 63, 95	9, 65, 86	13, 45, 86	6, 68, 82	34, 57, 77	11, 74, 83	35, 56, 99
	1	37, 69, 95	28, 42, 78	36, 39, 84	28, 70, 99	38, 41, 75	5, 43, 96	29, 44, 80	35, 59, 79	29, 60, 87	1, 58, 97
	2	1, 45, 97	23, 74, 76	32, 44, 92	30, 61, 78	33, 57, 78	27, 59, 100	37, 72, 94	21, 64, 89	33, 64, 94	32, 56, 87
	3	29, 49, 78	38, 59, 78	6, 55, 76	20, 71, 83	24, 46, 89	11, 73, 77	19, 60, 91	11, 65, 101	9, 49, 77	14, 61, 92
	4	32, 68, 75	6, 70, 87	22, 39, 93	6, 43, 88	20, 42, 95	16, 56, 83	17, 47, 87	11, 48, 87	9, 62, 90	15, 44, 82
	5	19, 72, 97	12, 48, 100	24, 49, 89	9, 56, 78	25, 56, 86	8, 49, 85	23, 72, 83	28, 50, 93	14, 71, 98	20, 42, 81
	6	22, 54, 87	4, 48, 68	32, 48, 87	33, 49, 77	9, 63, 86	23, 73, 87	6, 59, 98	28, 62, 82	36, 56, 97	19, 62, 87
	7	23, 71, 94	23, 64, 82	30, 72, 81	5, 65, 101	31, 40, 96	29, 68, 88	13, 56, 85	10, 48, 98	8, 48, 83	21, 68, 92
	8	17, 46, 96	11, 62, 86	29, 45, 92	8, 72, 88	11, 56, 90	13, 73, 100	14, 48, 77	18, 51, 82	34, 70, 79	36, 41, 101
	9	8, 56, 79	32, 72, 101	33, 57, 100	9, 65, 78	27, 55, 97	24, 52, 94	28, 74, 91	23, 66, 90	16, 71, 86	38, 39, 98

II. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Промислова екологія та її місце в сучасній системі екологічних знань.
2. Поняття «забруднення», класифікація забруднень за масштабом, характеристика.
3. Класифікація забруднень за втручанням людини, характеристика.
4. Класифікація забруднень за походженням, характеристика.
5. Види енергетичного забруднення, характеристика.
6. Основні групи забруднювачів повітря та їх класифікація за походженням.

7. Класифікація підприємств за складом викидів у повітря.
8. Поняття «санітарно-захисна зона», класифікація за класами.
9. Випадки щодо збільшення розмірів санітарно-захисної зони.
10. Загальна структура типової установки уловлення забрудників повітря.
11. Класифікація апаратів грубої очистки повітря за способом дії.
12. Сутність дії пилоосадної камери. Схема.
13. Сутність дії інерційного пиловловлювача. Схема.
14. Сутність дії жалюзійного пиловловлювача. Схема.
15. Сутність дії циклону. Схема.
16. Недоліки застосування мокрих пиловловлювачів.
17. Загальна характеристика розподільчих пристроїв мокрих пиловловлювачів.
18. Принцип дії мокрого скрубера. Схема.
19. Принцип дії мокрого пиловловлювача ударно-інерційної дії. Схема.
20. Принцип дії скрубера Вентуррі. Схема.
21. Класифікація фільтрувальних матеріалів за типом.
22. Класифікація фільтрів за призначенням, характеристика.
23. Принцип роботи фільтру.
24. Показники ефективності роботи фільтру, характеристика.
25. Характеристика повітряних фільтрів.
26. Характеристика електрофільтрів.
27. Абсорбція. Принцип дії абсорбційної установки. Схема.
28. Сутність термічної нейтралізації.
29. Рекомендації щодо порядку вибору установок очищення газів.
30. Основні шляхи захисту повітря від забруднення.
31. Методи охорони довкілля від забруднення, активні і пасивні методи.
32. Способи захисту від токсичних речовин та знезаражень місць аварії.
33. Основні екологічні наслідки пожеж і горіння газів.
34. Основні екологічні наслідки вибухів пилу.
35. Стічні води, види, характеристика.
36. Групи забруднення виробничих вод, характеристика.
37. Види забруднення стічних вод, характеристика.
38. Способи очищення стічних вод, характеристика.
39. Характеристика проціджування.
40. Характеристика відстоювання, класифікація відстійників.
41. Механічне очищення стічних вод. Схема.
42. Фільтрування, види, характеристика.
43. Сутність коагуляції, характеристика.
44. Сутність екстракції, характеристика.
45. Сутність флокуляції, характеристика.
46. Сутність флотації, характеристика.
47. Методи біологічної очистки води. Характеристика.
48. Біологічне очищення стічних вод. Схема.
49. Сутність термічного очищення води. Характеристика.
50. Принцип дії випарного апарату вертикального типу. Характеристика.
51. Основні види забруднення підземних вод.
52. Поняття «ландшафт», стадії розвитку ландшафтів.

53. Класифікація ландшафтів за типом впливу людини.
54. Групи ландшафтів за типом виробничої діяльності людини.
55. Поняття «грунт», ерозія ґрунтів, види.
56. Способи боротьби з вітровою ерозією.
57. Інтенсивні способи захисту ґрунтів. Характеристика.
58. Основні групи мінеральних добрив.
59. Джерела забруднення повітря під час роботи з добривами.
60. Відходи, види, групи. Характеристика.
61. Поняття регенерації відходів.
62. Труднощі проведення ре циклізації відходів.
63. Безвідходні технології, напрямки розвитку.
64. Основні напрями ресурсозбереження.
65. Основні види енергетичних ресурсів.
66. Види відновлювальних джерел енергії. Характеристика.
67. Характеристика природних та штучних джерел іонізаційного випромінювання.
68. Принципи оцінки впливу на довкілля, вимоги до розробників проектів.
69. Типи впливів на довкілля.
70. Характеристика впливів проектів за розміром території.
71. Характеристика впливів проектів за часом впливу.
72. Характеристика впливів проектів за можливістю їх усунення.
73. Мета введення екологічного нормування. Складові системи екологічного нормування.
74. Сутність прямого та непрямого впливів на довкілля.
75. Види екологічного нормування для водоспоживання.
76. Напрями нормування для ґрунтів.
77. Вібрації, види вібрацій. Класифікація вібрацій.
78. Види контролю за станом довкілля, характеристика.
79. Категорії земель.
80. ОВД як процес систематичного аналізу й оцінки екологічних наслідків планової діяльності.
81. Зміст і суб'єкти оцінки впливу на довкілля.
82. ОВД як процедура, що забезпечує відповідність проектів планової діяльності критеріям сталого розвитку суспільства.
83. Сфера застосування оцінки впливу на довкілля.
84. Послідовність проведення етапів ОВД.
85. Категорії видів діяльності, що підлягають оцінці впливів на довкілля.
86. Принципи оцінки впливу на довкілля, вимоги до розробників проектів.
87. Оцінка впливу на довкілля та участь громадськості.
88. Вимоги до здійснення післяпроектного моніторингу.
89. Оцінка транскордонного впливу на довкілля.
90. Економічне оцінювання екологічних збитків.
91. Моделювання і прогнозування процесів у навколишньому середовищі.
92. Основні напрями моніторингу довкілля.
93. Методи відбору проб атмосферного повітря.
94. Будова стаціонарного посту для відбору проб атмосферного повітря.

95. Проведення підфакельних спостережень.
96. Методи відбору проб води та донних осадів.
97. Стадії проведення еколого-геологічних досліджень.
98. Принципи організації спостережень за рівнем хімічного забруднення ґрунтів.
99. Правові аспекти забезпечення екологічної безпеки в Україні.
100. Міжнародні неурядові організації та програми в галузі охорони навколишнього середовища.
101. Екологічна конверсія антропогенної діяльності.

III. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Апостолюк С.О. Практикум з промислової екології / С.О. Апостолюк, В.С. Джигирей, А.С. Апостолюк та ін. – К.: Основа, 2005. – 224 с.
2. Батлук В.А. Основи екології та охорони навколишнього середовища. Навчальний посібник / В.А. Батлук. – Львів: Афіша, 2001. – 333 с.
3. Бедрій Я.І. Основи екології та охорона навколишнього середовища: Навчальний посібник / Я.І.Бедрій.-К.: ЦУЛ, 2002. - 248 с.
4. Білявський Г.О. Основи екології: Теорія та практикум: Навчальний посібник / Г.О. Білявський, Л.І. Бутченко, В.М. Навроцький. – К.: Лібра, 2002. - 352 с.
5. Білявський Г.О. Основи екологічних знань: Підручник / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. - К.: Либідь, 2000. – 336 с.
6. Даценко І.І. Гігієна і екологія людини. Навчальний посібник / І.І. Даценко. – Львів.: Афіша, 2000. – 248 с.
7. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів. — К: МОЗ України, 1996. – 66 с.
8. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навчальний посібник / В.С. Джигирей. – К.: Т-во “Знання”, 2002. – 203 с.
9. Добровольський В.В. Основи теорії екологічних систем: Навчальний посібник / В.В. Добровольський. - К.: Професіонал, 2005. – 272 с.
10. Екологічне законодавство України. – К., 2001. – 416 с.
11. Запольський А.К., Салюк А.І. Основи екології: Підручник / А.К. Запольський, А.І. Салюк / За ред. К.М. Ситника. – 3-тє вид., стер. – К.: Вища шк., 2005. – 285 с.
12. Зубик С.В. Техноекологія. Джерела забруднення і захист навколишнього середовища. Навчальний посібник для студ. спец. вищих і середніх спец. навч. закладів. – Івано-Франківськ: «Полум'я», 2004. – 452 с.
13. Носовський Т.А. Основи промислової екології. Навчальний посібник / Т.А. Носовський. - К: ІСДО, 1996. - 80 с.
14. Основи екології та екологічного права: Навчальний посібник / Ю.Д. Бойчук, М.В. Шульга, Д.С. Цалін, В.І. Дем'яненко / За заг. ред. Ю.Д. Бойчука і М.В. Шульги. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 352 с.

15. Промислова екологія: Навчальний посібник / С.О. Апостолук, В.С. Джигирей, А.С. Апостолук та ін. – К.: Знання, 2005. – 474 с.
16. Сафранов Т.А. Екологічні основи природокористування: Навчальний посібник / Т.А. Сафранов. - Л.: Новий Світ, 2003. – 248 с.
17. Сторожук В.М. Промислова екологія: Підручник / В.М. Сторожук, В.А. Батлук, М.М. Назарук. – Львів: Українська академія друкарства, 2006. – 547 с.
18. Сухарев С.М. Основи екології та охорони довкілля: Навчальний посібник / С.М. Сухарев, С.Ю. Чундак, О.Ю. Сухарева. - К.: Центр навч. літ., 2006. - 394 с.
19. Сухарев С.М. Техноекологія та охорона навколишнього середовища: Навчальний посібник / С.М. Сухарев, С.Ю. Чундак, О.Ю. Сухарева. – Львів: «Новий світ», 2004. – 256 с.
20. Тарасова В.В. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище: Навчальний посібник / В.В. Тарасова, А.С. Малиновський, М.Ф. Рибак / Заг.ред. професора В.В. Тарасової. – К.: Центр учб. літ., 2007. – 276 с.

Допоміжна

1. Апостолук С.О. Охорона навколишнього середовища в деревообробній промисловості: Навчальний посібник / С.О. Апостолук, А.С. Апостолук, В.С. Джигирей, В.М. Сторожук та ін. — Київ: Основа, 2003. – 176 с.
2. Апостолук С.О. Охорона навколишнього середовища в лісопромисловому комплексі. Навчальний посібник / С.О. Апостолук, Р.І. Мацюк, В.М. Сторожук та ін. – Львів: Афіша, 2001. - 200 с.
3. Вороновський Г.К., Переверзєв М.П. Екологія та енергетика / Г.К. Вороновський, М.П. Переверзєв. – Х.: Курсор, 2000. – 274 с.
4. Гардашук Т.В. Сучасний екологізм: теоретичні засади та практичні імплікації // Практична філософія. – 2001. - №1.
5. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери / М.А. Голубець. - Львів: Поллі, 1997. – 256 с.
6. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. - К.: Либідь, 1993. –224 с.
7. Дем'яненко С.О. Теоретичні основи дослідження антропогенної трансформації геосистем // Географічна освіта і наука в Україні: Зб. наук. праць. – К., 2003. - С. 117-118.
8. Екологічний менеджмент: навчальний посібник / Ред. В.Ф. Семенов. - К.: Центр навч. літ., 2004. - 407 с.
9. Запольський А.К. Водопостачання, водовідведення та якість води: Підручник / А.К.Запольський. - К.: Вища шк., 2005. – 671 с.
10. Корабльова А.І. Екологічна експертиза та екологічна інспекція / А.І. Корабльова., Л.Г. Чесанов, Т.І. Долгова, А.Т. Шапарь, Л.Б. Огир. — Дніпропетровськ: Поліграфіст, 2002. – 220 с.
11. Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія, культура, політика. - К., 2001.

12. Кучерявий В.П. Екологія: Підручник / В.П.Кучерявий. - 2-ге вид. - Л.: Світ, 2001. – 500 с.
13. Міхелі С.В. Основи ландшафтознавства. - К. – Кам'янець-Подільський: „Етика-Нова”, 2002. – 184 с.
14. Мусієнко М.М. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник / М.М. Мусієнко, В.В. Серебряков, О.В. Брайон. - К.: Т-во “Знання”, 2002. – 550 с.
15. Назарук М.М. Основи екології та соціоекології / М.М. Назарук. - Львів: Афіша, 1999. - 256 с.
16. Назарук М.М., Койнова І.Б. Екологічний менеджмент. Запитання та відповіді: Навчальний посібник. - Львів: Еней, 2004. – 216 с.
17. Назарук М.М., Сенчина Б.В. Практикум із основ екології та соціоекології. Навчальний посібник / М.М. Назарук, Б.В. Сенчина. - Вид. 2-ге, доп. - Львів: Афіша, 2000. – 116 с.
18. Основи соціоекології / За ред. О.Бачинського. -К.: Вища школа, 1995.– 240 с.
19. Принципи моделювання та прогнозування в екології: Підручник / В.В. Богобоящий, К.Р. Курбанов, П.Б. Палій, В.М. Шмандій. - К.: Центр навч. літ., 2004. - 216 с.
20. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Навчальний посібник / О.І. Салтовський. - К.: Центр навч. літ., 2004. – 382 с.
21. Саратовський О.І. Основи соціальної екології. –К.: Вища школа, 1997. - 245с .
22. Сторожук В.М. Виробничий шум: природа та шляхи зниження. Навчальний посібник / В.М. Сторожук / За ред. канд. техн. наук Джигиря В.С. - Київ: Основа, 2003. - 384 с.
23. Тарасова В.В. Методи екологічних досліджень. Частина 1. Інформаційні характеристики про середовище. Навчальний посібник / В.В. Тарасова. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 306 с.
24. Тарасова В.В. Методи екологічних досліджень. Частина 3. Комплексна оцінка стану довкілля. Навчальний посібник / В.В. Тарасова. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 250 с.
25. Тищенко Г.В. Екологічне право: Навчальний посібник / Г.В.Тищенко. - К.: ТП Пресс, 2003. – 256 с.
26. Хімія та екологія атмосфери: Навчальний посібник / Б.М. Федішин, Б.Н. Борисюк, М.В. Вовк, В.І. Дорохов. - К.: Алерта, 2003. – 272 с.